

**«ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ՄԻՋԱՆՑՔԻ» ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱՐԴԻ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐՈՒՄ**

ՄԱՐՈՒԹ ՎԱՐԴԱԶԱՐՅԱՆ

Հոդվածում քննարկվում են Ղարաբաղյան երկրորդ պատերազմից հետո տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային կապերի ապաշրջափակման խնդիրները, մասնավորապես դիտարկվում է «Զանգեզուրի միջանցքի» հարցը ՀՀ անվտանգության տեսանկյունից:

Լուսաբանվում են այդ հարցին Մեծ Բրիտանիայի, Թուրքիայի, Ռուսաստանի, Իրանի, ԱՄՆ և ԵՄ մոտեցումները: Հարավկովկասյան տարածաշրջանի անվտանգային համակարգը էրոզիայի է ենթարկվել գյոբալ ուժային կենտրոնների՝ նոր աշխարհակարգի ձևավորման գործընթացում ընդգրկվելու հետևանքով: Այդ կապակցությամբ ՀՀ իշխանությունների առջև ծառայել են նոր մարտահրավերներ, կարևորվում են ինչպես Հայաստանի Հանրապետության պետականության ու սուբյեկտայնության ամրապնդումը, այնպես էլ հավասարակշռված արտաքին քաղաքականությունը: Ստեղծված նոր իրավիճակում ՀՀ-ի համար առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում ինքնիշխանությունը և տարածքային ամբողջականությունը պահպանելը: Այս խնդիրը ուղղակիորեն կապված է «Մեղրու միջանցքի» հետ: «Մեղրու միջանցքի» արտատարածքային կարգավիճակի հետ համաձայնվելով՝ բոլոր հարևանների և ուժային կենտրոնների համար մենք կկորցնենք մեր կարևորությունն ու սուբյեկտայնությունը, ինչպես նաև քաղաքական ու տնտեսական զարգացման բոլոր հեռանկարները:

Բանալի բառեր – *«Զանգեզուրի միջանցք», Մեծ Բրիտանիա, Թուրքիա, ՌԴ, Իրան, ԵՄ, ԱՄՆ, Հայաստանի Հանրապետություն*

44-օրյա պատերազմի ավարտից երեք տարի անց Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև դեռևս առկա են բազմաթիվ չլուծված հակասություններ. անորոշ է Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակը, մոտ 127 քառակուսի կմ հայկական տարածք օկուպացված է Ադրբեջանի կողմից, պահպանվում է սահմանային լարվածությունը, Բաքուն ցանկանում է ստանալ «Մեղրու միջանցքը»:

Պատերազմի արդյունքում Հարավային Կովկասում փոխվեց ուժերի հարաբերակցությունը: ԼՂ հիմնախնդիրը հայտնվեց ոչ միայն տարածաշրջանային, այլև համաշխարհային ուժային կենտրոնների ուշադրության ծիրում: Նախքան ռուս-ուկրաինական ռազմական հակամարտությունը Մինսկի խումբը այն եզակի հարթակներից էր, որտեղ

համակարգված աշխատում էին ՌԴ-ն, ԱՄՆ-ն և ԵՄ-ն: Ներկայումս այդ հնարավորությունը ևս բացակայում է: Որ սցենարով կլուծվեն հարավկովկասյան վիճելի խնդիրները, այդ ուժն էլ կկարողանա հետագայում տարածաշրջանում հաստատել իր աշխարհաքաղաքական վերահսկողությունը¹:

Հայ-ադրբեջանական ներկայիս լարվածության համապատկերում առանձնանում է այսպես կոչված «Զանգեզուրյան միջանցքի» հարցը, որն ավելի շատ աշխարհաքաղաքական, քան լոգիստիկ խնդիր է: Երբեմն լոգիստիկ խնդիրները նպաստում են հակամարտությունների խորացմանը կամ դրանց հաղթահարմանը: Օրինակ, որպեսզի 20-րդ դարի 90-ական թվականներին բացառվեր Կասպիցի էներգակիրների տեղափոխման ռուսական ուղին, հրահրվեցին ռուս-չեչենական պատերազմները: Կամ հակառակը՝ որպեսզի կառուցվեր «Բաքու-Ջեյհան» նավթային խողովակաշարը, ձերբակալվեց Օջալանը, և ուժեղացան ճնշումները PKK-ի վրա: Գերմանիայի «անտարբերությունը» 1915 թ. հայկական կոտորածների նկատմամբ բացատրվում է նաև այն հանգամանքով, որ ռազմավարական նշանակության Բեռլին-Բաղդադ երկաթուղին անցնում էր «ոչ վստահելի» հայաբնակ տարածքներով:

Ռուս-ուկրաինական հակամարտության և ՌԴ-ի նկատմամբ աննախադեպ պատժամիջոցների պայմաններում մեծացավ Հարավային Կովկասի՝ որպես Արևելքը Արևմուտքի հետ կապող տրանսպորտային միջանցքի նշանակությունը: Դեռևս 2019 թ. մենք հայկական փորձագիտական շրջանակների ուշադրությունը հրավիրեցինք այս հանգամանքի վրա: Ռուսաստան-Արևմուտք հակասությունների սրման պայմաններում, երբ 2018 թ. մայիսին Բաքվում գործարկվեց «Հարավային գազային միջանցքը», մեծացավ «Գյանջայի միջանցքի» նշանակությունը: Այստեղով են անցնում Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան, Բաքու-Սուպսա նավթային, Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազային խողովակաշարերը, Բաքու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղային, Արևմտյան Եվրոպան Կասպյան տարածաշրջանի հետ կապող օպտիկական մալուխը, ինչպես նաև E-60 եվրոպական մայրուղին, որը ֆրանսիական Բրեստ քաղաքը կապում է Արևելյան Ասիայի հետ: Աֆղանական պատերազմի ժամանակ ամերիկյան բեռների մեկ երրորդը ևս տեղափոխվել է այդ ճանապարհով²: Եթե նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ Կասպյան և Կենտրոնական Ասիայի էներգակիրները, Ռուսաստանը շրջանցելով, Եվրոպա

¹ Տե՛ս **Poghosyan G.** The Geopoliticization of the Nagorno-Karabakh Conflict in the Shadow of the Madrid Principles: A Look at the Past // Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University, 1(1), 2022, էջ 30-39. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.1.030>, **Gabrielyan H.** Turkey as a Transport Hub: a Vision Strategy for Integrating Regional Infrastructures and Services // Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University, 1(1), 2022, էջ 11-29. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2022.1.1.011>.

² Տե՛ս **Մ. Վարդազարյան, Ե. Վարդազարյան, Դ. Թրամփի վարչակարգի հարավկովկասյան քաղաքականության նոր միտումները, Գիտական Արցախ, №1 (2), 2019, էջ 107:**

կարող են արտահանվել այդ ճանապարհով, ապա բնականաբար Արևմուտքի համար ցանկալի չէ, որ Ադրբեջանը և Լեռնային Ղարաբաղը վերահսկվեն Մոսկվայի կողմից, քանի որ «Գյանջայի միջանցքը» Արցախի Հանրապետությունից հեռու է ընդամենը 50-60 կմ, և իրավիճակի ապակայունացման դեպքում այդ կոմունիկացիաների անվտանգությունը ևս կարող է հարցականի տակ դրվել: Մի շարք գործոնների հետ այս հանգամանքը ևս նպաստեց, որ Արևմուտքը շահագրգռված լինի Ղարաբաղյան հակամարտության արագ հանգուցալուծմամբ:

Ղարաբաղյան երկրորդ պատերազմը ավարտվեց 2020 թ. նոյեմբերի 10-ին, երբ Ադրբեջանի ու Ռուսաստանի նախագահները և ՀՀ վարչապետը ստորագրեցին եռակողմ հայտարարություն, որի 9-րդ կետում նշվում էր, որ ապաշրջափակվում են տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային բոլոր կապերը, ինչպես նաև Երևանը երաշխավորում է Ադրբեջանի Հանրապետության արևմտյան շրջանների և Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության միջև տրանսպորտային հաղորդակցության անվտանգությունը, որոնց վերահսկողությունն իրականացնելու են Ռուսաստանի ԱԴՕ սահմանապահ ծառայության մարմինները³: Թեպետ հայտարարությունում նշված չէ, թե որ հատվածով պետք է անցնի այդ ուղին, Ի. Ալիևը հայտարարեց «Զանգեզուրի միջանցքի» մասին նշելով, որ իր երկիրը, «անկախ այն հանգամանքից՝ Հայաստանը ցանկանում է, թե ոչ, կլուծի «Զանգեզուրի միջանցքի խնդիրը»⁴: Նրան այդ հարցում անվերապահորեն աջակցում է Թուրքիայի նախագահը, որը ՀՀ վարչապետի հետ հանդիպման նախապայման համարեց «Զանգեզուրի միջանցքի» բացումը⁵: Բաքուն և Անկարան գտնում են, որ ինչպես Լաչինի, այնպես էլ «Զանգեզուրի միջանցքը» պետք է արտատարածքային կարգավիճակ ունենան և չվերահսկվեն հայկական կողմից: Հարկ ենք համարում նշել, որ խոսքը ոչ թե երկաթուղու, որի համաձայնությունը Երևանը տվել է, այլ ավտոմոբիլային ճանապարհի մասին է: Ինչ վերաբերում է երկաթուղային կապին, ապա բազմաթիվ մասնագետների կարծիքով՝ առավել շահավետ է Իջևանով դեպի Ադրբեջան երկաթուղու վերականգնումը, որն ավելի քիչ ծախսատար է, քան Մեղրու երկաթուղու կառուցումը, իսկ «Զանգեզուրի միջանցքի» գործարկման հիմնական շահառուները Անկարան և Բաքուն են: Այնուամենայնիվ, 2020 թ. նոյեմբերի 10-ի եռակողմ հայտարարության ոգուն համապատասխան՝ Երևանը պատրաստակամություն հայտնեց վերականգնելու Երասխ-Ջուլֆա-Օրդուբադ-Մեղրի-Հորադիզ երկաթուղու 41 կիլոմետրանոց հայկական հատվածը, որը կար-

³ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի, Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահի և Ռուսաստանի Դաշնության նախագահի հայտարարությունը, <https://primeminister.am/hy/press-release/item/2020/11/10/Announcement/>

⁴ Карабах год спустя: когда решится конфликт и что несет будущее? bbc.com/russian/beatures-58665633

⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

Ժենա 226 մլն դոլար և լավագույն դեպքում կփոխհատուցվի 100 տարի հետո: Իջևանի ուղու վերականգնումը կպահանջի 32 կմ ճանապարհի կառուցում (Ֆիդէտոստոյո գյուղից դեպի Վանաձոր), որն ավելի կկրճատի Երևան-Թբիլիսի ճանապարհը: Այս պարագայում հայկական կողմի համար միակ դրականը Ջուջայով իրանական երկաթուղուն միանալու հնարավորությունն է՝:

Ինչ վերաբերում է այսպես կոչված «Զանգեզուրի միջանցքին», ապա ՀՀ իշխանությունները Ադրբեջանին առաջարկում են այլընտրանքային երեք ճանապարհ Երասխ-Մաղաստակ, Սոթք-Քարվաճառ և Քարահունջ-Ղուբաթլի ուղղություններով: Այս իրավիճակում Ադրբեջանը ավելի շատ գործում է Թուրքիայի հրահանգով, որը իր հեռուն գնացող նպատակների համար ցանկանում է վերահսկել Սյունիքի միջանցքը: 2021 թ. Ի. Ալիևը Ադրբեջանի վարչատարածքային բաժանման նոր բարենորոգում իրականացրեց, որի համաձայն՝ Ջեբրայիլի, Լաչինի, Քելբաջարի, Ղուբաթլիի և Զանգեղանի շրջաններից ձևավորվեց Արևելյան Զանգեզուրի տնտեսական շրջանը, իսկ հայկական Սյունիքը դարձավ «Արևմտյան Զանգեզուր»⁶:

Սյունիքը կարևորվում է նաև տնտեսական առումով: Այստեղ է գտնվում մոլիբդենի համաշխարհային պաշարների 7%-ը, առկա է 1.5 մլրդ տոննա երկաթի, 4 մլն տոննա պղնձի, 13 մլրդ դոլարի ոսկու, 100 հազ. տոննա ուրանի, ինչպես նաև կոբալտի, բիսմութի, վանադիումի և հազվագյուտ մետաղների հանքանյութ⁸:

Դեռևս 1960-ական թվականներին ԽՍՀՄ ԳԱ տնտեսական բաժանմունքի ղեկավար, ակադեմիկոս Տիգրան Խաչատուրովի գլխավորությամբ փորձագետները մշակել էին մի նախագիծ, որը երկաթուղով միմյանց էր կապում Նախիջևանը և Ադրբեջանը: Այն հավանության արժանացավ ԽՍՀՄ հաղորդակցության նախարարության և պետպլանի կողմից: Քանի որ երկաթուղին անցնելու էր Լեռնային Ղարաբաղով, ապա Բաքվում անհանգստացան, որ այն կնպաստի Հայաստանի և Արցախի միջև կապերի ամրապնդմանը, ուստի և չիրականացվեց: Նման երկրորդ անհաջող փորձ կատարվեց 1988 թ.⁹: Ստացվում է, որ նույնիսկ խորհրդային իշխանության շրջանում, երբ հայերն ու ադրբեջանցիները ապրում էին մեկ միասնական պետությունում, Բաքուն զգուշանում էր հայ ժողովրդի երկու հատվածների շփումներից, իսկ ներկայումս ճամարտակում է Արցախի հայերի իրավունքների մասին և պահանջում Նախիջևանի հետ արտատարածքային կապի տրամադրում:

⁶ Տե՛ս Чем для Армении обернется железнодорожное сообщение с Азербайджаном. ru.armeniasputnik.am/2022/20/29 chem-dlya armenii-obeznetsya-zheleznodorozhnoe-soobchenie—s-azerbaydzhanom-380.

⁷ Закавказские узлы раздора, torwar.ru/206826-zakavkazskie-UZly-razdora-Arcah-zangezur-lachinskij-koridor.html

⁸ Տե՛ս Почему турки делают все для захвата Сюника, <https://youtu.be/tA8vgJYoMml>

⁹ Տե՛ս Закавказские узлы раздора, torwar.ru/206826-zakavkazskie-uzly-razdora-arcach-zangezur-lachinskij-koridor.html

Ընդհանրապես, 44-օրյա պատերազմի հիմնական հրձիգներից մեկը Թուրքիան էր: Այդ պատերազմը «Մեծ Թուրանի» ստեղծման հերթական քայլերից էր: Թուրքիան վերջին տասնամյակում շատ ակտիվ արտաքին քաղաքականություն է վարում. 3 մայրցամաքների 10 երկրներում պահում է զինված ուժեր, բավականին մեծ ազդեցություն ունի հարավկովկասյան երեք հանրապետություններից երկուսում և ցանկանում է իր վերահսկողության տակ վերցնել նաև 41 կմ-անոց հայ-իրանական սահմանը: Այն հնարավորություն կտա Արաքս գետի ողջ երկայնքով վերահսկելու ցամաքային ճանապարհները, անարգել սպառազինություն և ռազմական ուժ տեղափոխելու այդ միջանցքով, ինչպես նաև աշխարհաքաղաքական տեսանկյունից առավելության հասնելու Իրանի նկատմամբ: Թուրքիայի դերը այդ առումով ավելի մեծացավ 2021 թ. հունվարից, երբ Անկարան ԻԻՀ-ի հետ ստորագրեց երկաթուղային փոխադրումների մասին երեք նոր համաձայնագրեր, որոնց համաձայն՝ Արևելք-Արևմուտք միջանցքով Չինաստանը Պակիստանի, Աֆղանստանի և Իրանի տարածքով կապ հաստատեց Թուրքիայի հետ¹⁰:

Փաստորեն, 44-օրյա պատերազմից հետո և ռուս-ուկրաինական հակամարտությունից ի վեր ժամանակն աշխատում է Թուրքիայի օգտին, որն աստիճանաբար տարածաշրջանում մեծացնում է իր դերակատարումը: Թուրքիան ռուսական եվրասիական ինտեգրացիոն նախագծերը աշխատում է փուլ առ փուլ փոխարինել իր տեսլականով: Արդեն Եվրասիայում հանդես է գալիս ինտեգրացիոն իր նախագծով՝ «Մեծ Թուրանով», որը պետք է ընդգրկի Հարավային Կովկասը, Կենտրոնական Ասիան, Հյուսիսային Կովկասի, Ղրիմի, Պովոլժիեի և Սիբիրի թուրքալեզու ժողովուրդներին¹¹:

Հասկանալի է, որ Թուրքիայի ծրագրերը կարող են իրականանալ միայն Ռուսաստանի թուլացման դեպքում, և այդ խնդիրը Անկարան միայնակ լուծել չի կարող: Այդ տեսանկյունից Թուրքիան հատկապես լայն աջակցություն է ստանում Մեծ Բրիտանիայի, Իսրայելի և որոշ չափով նաև ԱՄՆ-ի կողմից: Արևմուտքը կարևորում է այն հանգամանքը, որ Անկարան կարող է նաև վերահսկել չինական «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհի» այն հատվածը, որն անցնում է թյուրքական աշխարհով:

Մեծ Բրիտանիան, որը ԵՄ-ից դուրս գալուց հետո իր գլոբալ դերակատարումը մեծացնելու համար ուրույն քաղաքականություն է որդեգրել, որոշեց կրկին վերականգնել «Մեծ խաղի» ռազմավարությունը, որի էությունը Ռուսաստանին դիմակայելն է: Այս տեսանկյունից բրիտանա-թուրքական համագործակցությունը հարուստ փորձ ունի: 17-19-րդ դդ. Կենտրոնական Ասիայում, Ղրիմում, Մերձավոր Արևելքում և

¹⁰ St u Иран и Турция подписали три новых соглашения о железнодорожных перевозках, Iran.ru/news/economics/117_i_Turciya_podpisaliru_novyh_soglasheniya_o_zheleznodorozhnyhrevozkah

¹¹ St u **Когут В. Г., Нурдыев Г. Н.** Карабахский узел геополитических противоречий на Южном Кавказе// Евразийская интеграция: экономика, право, политика, 2021, № 1, էջ 106:

Կովկասում Ռուսաստանի դիրքերը թուլացնելու համար Լոնդոնը օգտագործել է թուրքական գործոնը: Օրինաչափ է, որ այս վճռորոշ շրջանում բրիտանական հետախուզության ղեկավար է նշանակվել Ռ. Մուրը, որը 2014-2017 թթ. եղել է Թուրքիայում Մեծ Բրիտանիայի դեսպանը և հայտնի է իր սերտ կապերով թուրքական և ադրբեջանական քաղաքական էլիտայի հետ: Պատահական չէր, որ Ռ. Մուրը Ադրբեջան այցելեց 44-օրյա պատերազմի նախօրյակին և պատերազմից անմիջապես հետո¹²: Այս ամենը ունի նաև տնտեսական իր հենքը: Դեռևս 2014 թ. բրիտանական «International Alert» կազմակերպությունը իրականացրել էր ուսումնասիրություն Ադրբեջանի, Թուրքիայի, Հայաստանի և Իրանի միջև երկաթուղային կապի վերականգնման տնտեսական արդյունքների վերաբերյալ: Փորձագետների կարծիքով՝ երկաթուղու վերականգնումը կկազմեր 434 մլն դոլար, որը 1.5 անգամ ավելի էժան է Բաքու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղու արժեքից¹³:

Թուրքիայում ներդրումների ծավալով Մեծ Բրիտանիան հինգերորդ երկիրն է, իսկ արտահանման ծավալներով՝ երկրորդը¹⁴: 2022 թ. հուլիսին Ադրբեջանի խորհրդարանը բրիտանական «Anglo-Asian Mining» ընկերությանը հատկացրեց լրացուցիչ 882 քմ տարածք, որը ներառում է նաև Արցախի հանքավայրերը¹⁵:

Ինչ-որ առումով բրիտանական աշխարհաքաղաքական շահերով է պայմանավորված նաև Իսրայել-Ադրբեջան համագործակցությունը, որը ռազմավարական բնույթ ունի: Ադրբեջանական նավթի երկրորդ խոշոր գնորդը Իսրայելն է, որը ՌԴ-ի նկատմամբ պատժամիջոցների սահմանումից հետո ռուսական նավթը լիովին փոխարինեց ադրբեջանականով: 2022 թ. Իսրայելը 70 %-ով ավելացրեց ադրբեջանական նավթի գնումները¹⁶: Իսրայելը նաև Ադրբեջանի սպառազինությունների հիմնական մատակարարն է: 2016-2020 թթ. Ադրբեջանը 2.5 անգամ ավել սպառազինություն է գնել, քան Հայաստանը: Դրա 69 %-ը իսրայելական, իսկ 17 %-ը (հիմնականում գրահատեխնիկա) ռուսական արտադրության են¹⁷:

Իսրայելը ևս շահագրգռված է «Զանգեզուրի միջանցքի» գործարկմամբ, քանի որ դրանով Թեհրանը կզրկվի իր այլընտրանքային ճանապարհից, իսկ Իրանին հարակից ադրբեջանական տարածքներն ու կոմունիկացիաները դարձել են այդ երկրի դեմ Թեյ-Ավիլի գործունեության կարևոր հենակետերից մեկը:

¹² Տե՛ս նույն տեղը:

¹³ Տե՛ս Карабах год спустя...

¹⁴ Տե՛ս Когут В.Г., Нурьев Г.Н., նշվ. աշխ., էջ 106:

¹⁵ Տե՛ս Великобритания готовит передел ресурсов в Закавказье, artsakh.press.am/rus/news/174793/velikobritaniya-gotovit-pereder-resursow-v-zakavkaze.html.

¹⁶ Տե՛ս Израиль увеличил поставки нефти из Азербайджана, stnegi.com/posts/37888/israil-uvlichil-postavki-nefti-il-arerbaydzhana-kommentariy-avraame-shmulevicha

¹⁷ Տե՛ս Доклад SIPRI: В последние четыре года Армения закупала вооружение в основном у России, Азербайджана, Израиля. rus.azatutyun.am/a/3115385html

Թուրքիայի ազդեցությունը Հարավային Կովկասում մեծացավ նաև ՌԴ անհետևողական քաղաքականության պատճառով: Եթե մինչև ռուս-ուկրաինական հակամարտությունը միջազգային ասպարեզում Ռ. Էրդողանը Վ. Պուտինի համեմատ նվազ ազդեցիկ գործիչ էր, ապա ներկայումս Մոսկվայի «ջանքերով» նա դարձավ համաշխարհային մակարդակի գործիչ: Փետրվարի 24-ից հետո ռուս-թուրքական հարաբերություններում ուժերի հարաբերակցությունը կտրուկ փոխվեց հոգուտ Անկարայի, և Թուրքիան ՌԴ-ի համար դարձավ դեպի արևմտյան աշխարհի միակ պատուհանը: Արդյունքում, ռուս-թուրքական համագործակցության պայմաններն ու օրակարգը արդեն թելադրում է Անկարան¹⁸: Այդ համագործակցությունից Թուրքիան նաև առավելագույն տնտեսական օգուտ ստացավ և հերթական անգամ փրկեց իր տնտեսությունը փլուզումից: Ռուս-թուրքական տնտեսական հարաբերություններում գրանցվել է 113 % աճ (երկրորդ տեղում Չինաստանն է՝ մոտ 24 %), իսկ 2022 թ. ռուս-թուրքական առևտուրը մոտեցել էր 60 մլրդ դոլարի սահմանագծին¹⁹:

Օգտվելով Ռուսաստանի թուլացումից՝ Թուրքիան իր դիրքերը Միջերկրական ծովում, Աֆրիկայում և Միջինարևելյան անրապակույնից հետո խնդիր է դրել նաև վերահսկել Հարավային Կովկասում «Զանգեզուրի միջանցքը»: Փաստորեն, Ղարաբաղյան երկրորդ պատերազմի արդյունքում Թուրքիան «օրինականացրեց» իր ներկայությունը Հարավային Կովկասում, վերահսկում է Կենտրոնական Ասիայի և Կասպիցի շրջանից դեպի Արևմուտք էներգակիրների արտահանման ուղիները, իսկ Սյունիքի վերահսկումը նրան հնարավորություն կտա նաև իր միջերկրածովյան նավահանգիստները երկաթուղային կապով միացնելու վրացական ու ադրբեջանական ցանցին²⁰:

Ինչ վերաբերում է Ռուսաստանին, ապա Երևանի համար շատ կարևոր է Մոսկվայի դիրքորոշումը²¹: Պաշտոնապես Ռուսաստանը երբեք նման հարց չի բարձրացրել, ավելին՝ նշել է, որ իրենք միայն քննարկում են Հարավային Կովկասում տրանսպորտային ուղիների ապաշրջափակման հարցը: Օրինակ՝ ՌԴ փոխվարչապետ Ա. Օվերչուկը 2022 թ. սեպտեմբերի 30-ին հայտարարեց, որ Մոսկվան, Բաքուն և Երևանը եռակողմ աշխատանքային խմբում չեն քննարկում «արտա-

---

¹⁸ St`u Kursy perekroyki. Как Россия подарила Эрдогану мировые амбиции. carnegeendowment.org/politika/88506?utm_sauree=rssemail&_tok=ODEzLVhVSMjiAAAcilducTisitSgN,P

¹⁹ St`u նույն տեղը:

²⁰ Այդ մասին տե՛ս **Ghazaryan K.** Influence of the relationship between the protector state and regional hegemon on the resilience of a non-recognised state: Lessons learned from the Nagorno-Karabakh war and non-peace // *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 2(1(4), 2023, էջ 27-69, <https://doi.org/10.46991/JOPS/2023.2.4.027>

²¹ **Մ. Վարդազարյան,** Աշխարհաքաղաքական արդի գործընթացները ռուս-հայկական հարաբերությունների հրամայականները // *Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ. Քաղաքագիտություն* №3, 2019, էջ 3-19:

տարածքային միջանցքի» խնդիրը²²: ՌԴ ԱԳՆ պաշտոնական ներկայացուցիչ Մ. Ջախարովան ևս թուրք լրագրողի հարցին պատասխանեց, որ իրենք «միջանցքի» փոխարեն օգտագործում են «ուղի» տերմինը²³:

2020 թ. նոյեմբերի 10-ից հետո միշտ չէ, որ ռուս խաղապահներին հաջողվում է իրականացնել իրենց պարտականությունները, և, որպես կանոն, լարվածության առաջացման դեպքում խնդիրը լուծվում է հոգուտ ադրբեջանական կողմի: Ռեզոլյուցիայի գործողությունները Ուկրաինայում նվազեցնում են ՌԴ ազդեցությունը հետխորհրդային տարածքում, և պատահական չէ, որ հայ-ադրբեջանական հակամարտության կարգավորման առաջնությունը սահուն կերպով ռուսականից տեղափոխվում է դեպի Արևմուտք: Ստեղծվել է այնպիսի իրավիճակ, որ ռուսական խաղաղարարների հեղինակությունը և հակամարտության հետագա ընթացքը արդեն կախված են Բաքվի դիրքորոշումից²⁴:

Արևմուտքի նկատմամբ տարածաշրջանում ՌԴ առավելությունն այն է, որ Հարավային Օսիայում, Աբխազիայում, Հայաստանում և Արցախում տեղակայված են ռուսական զորքեր, և այդ գործոնը օգտագործելով՝ Մոսկվան հույս ունի վերահսկելու նաև Մեղրու միջանցքը: Ընդ որում՝ արևմտյան ոչ մի երկիր չի արտահայտվել տարածաշրջան զինված կամ խաղաղարար ուժեր ուղարկելու մասին: Անկարան և Բաքուն, ստեղծված իրավիճակը համարելով անցումային, ինչ-որ առումով համակերպվում են ռուսական տարբերակի հետ: Մակայն ռազմավարական առումով այն իրողությունը, որ Ռուսաստանի ազդեցության մեծացումը և պահպանումը ուղեկցվում են ռազմական հակամարտություններին միջամտությամբ, ազդում է Մոսկվայի իմիջի վրա: Այսպես եղավ 2008 թ. վրաց-հարավօսական, 2020 թ. 44-օրյա պատերազմի, Մերձդնեստրի և Դոնբասի իրադարձությունների ժամանակ: Այս հանգամանքը Արևմուտքն օգտագործում է, որ Կրեմլին մեղադրի, թե նա հետխորհրդային տարածքում իր ազդեցությունը պահպանելու նպատակով շահագրգռված է հակամարտությունների առկայությամբ:

Լաչինի միջանցքի արգելափակման հիմնական նպատակը «Ջանգեզուրի միջանցքի» հարցում Երևանից զիջումներ կորզելն է: Նկատի ունենալով Մոսկվայի պասիվ արձագանքը Անկարային և Բաքվին, ինչպես նաև այդ երկրներից ՌԴ կախվածության մեծացումը՝ ստեղծված աշխարհաքաղաքական բարդ իրավիճակում Կրեմլի համար կարևոր է մնում այդ միջանցքի վերահսկողության խնդիրը, որը Թուրքիայի, Ադրբեջանի և Հայաստանի վրա ներազդելու քաղաքական և տնտեսական լրացուցիչ լծակ է:

²² St' u Оверчук: РФ. Азербайджан и Армения не обсуждают создание “экстерриториального коридора”. tass.ru/politika/15914145

²³ St' u Мы используем термин “маршрут”: Мария Захарова исправила турецкого журналиста произнесшего “Зангезурский коридор”. -armenpress.am/rus/news/1096309.html

²⁴ St' u Коридор нестабильности. Как Баку вытесняет российских мировоторцев. Carnegieendowment.org. /pobitika/88638?utm_source+=rssemil&utm-medium email&mktok=oDEzL VhZVOOM-jIAAACitl NuEGizHZH

Ինչ վերաբերում է ԱՄՆ-ին և ԵՄ-ին, ապա նրանք 44-օրյա պատերազմից հետո որոշեցին Հարավային Կովկասում ակտիվացնել իրենց քաղաքականությունը: Տարածաշրջանում Արևմուտքի հիմնական նպատակը Հարավային Կովկասում Մոսկվայի ազդեցությունը նվազեցնելն է, իսկ հնարավորության դեպքում՝ լիովին դուրս մղելը: Այս ռազմավարությունը համահունչ է Թուրքիայի և Ադրբեջանի քաղաքականությանը: Իսկ ՌԴ դիրքերը կարելի է թուլացնել հայ-ադրբեջանական ու հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորմամբ, որի արդյունքում ռուսական ռազմական ներկայությունն ավելորդ է դառնում: Ընդ որում՝ Արևմուտքի համար էական չէ, թե ում հաշվին և ինչպես կլուծվի հակամարտությունը:

Այսօր ԱՄՆ-ն Հարավային Կովկասում չունի կենսական շահեր և մշակված ռազմավարություն, ինչպես նաև հնարավորություններ՝ վերահսկելու նոր պատերազմների արդյունքները, որոնք կարող են բացասական հետևանքներ ունենալ ԱՄՆ-ի շահերի տեսանկյունից²⁵: Ամերիկյան հայտնի հետազոտող Յուջին Ռուսները ևս կարծում է, որ Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը այսուհետև կզգա սահմանափակ ռեսուրսների և անբարենպաստ պայմանների ազդեցությունը: Նրա կարծիքով՝ ԱՄՆ-ն ԵՄ-ի հետ պետք է ջանքեր գործադրի տարածաշրջանային խնդիրների հաղթահարման ուղղությամբ և ունակ չէ Հարավային Կովկասում միայնակ աշխարհաքաղաքական իրավիճակ փոխելու, սակայն պետք է վիճարկի Ռուսաստանի գերիշխանությունը այնտեղ²⁶: Այս տեսանկյունից Վաշինգտոնում կարևորվում են Բրյուսելի հետ քայլերի համակարգումը:

Ինչ վերաբերում է ԵՄ-ին, ապա 2020 թ. Ղարաբաղյան երկրորդ պատերազմը վկայում է, որ ո՛չ «Արևելյան գործընկերությունը», ո՛չ Մինսկի խմբի գործունեությունը չկարողացան կանխել այդ հակամարտությունը: Ներկայումս Հարավային Կովկասի առնչությամբ Բրյուսելի առջև ծառայած հիմնական հարցերից մեկը միանգամայն նոր մարտավարություն մշակելն է, որը ներառում է տարածաշրջանում Թուրքիայի դերի բարձրացումը, ինքնուրույն արտաքին քաղաքականության իրականացումը, ինչպես նաև ՌԴ-ի հետ մրցակցության և համագործակցության տարրեր: ԵՄ-ի համար Ղարաբաղյան երկրորդ պատերազմը ոչ հաճելի անակնկալ էր: ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի կողմից պատերազմը դադարեցնելու բոլոր փորձերը անհաջողությամբ ավարտվեցին: Նրանց համար անընդունելի էր, որ եվրասիական տարածքի առանցքային գոտիներից մեկում, որը Կասպից ծովը կապում է Սև ծովի հետ,

²⁵ St u The Threat of New Wars in the Caucasus: A Good Case for U.S. Restraint, Quincy Brief N 36-quincyinst.org/report/the-threat-of-new-wars-in-the-caucasus-a-good-case-for-v-s-restraint/?fbclid=IwARlr=TAbtly77OMY_ZgwaEg-68

²⁶ St u Политика США на Южном Кавказе: Армения, Грузия и Азербайджан, carnegieendowment, org/2018/02/13 ru-pub-75514

տեղի ունեցավ ՌԴ-ի և Թուրքիայի ռազմաքաղաքական դիրքերի ամրապնդում²⁷:

Իրենց դիրքերը ամրապնդելու համար Ֆրանսիան և ԱՄՆ-ն փորձեցին վերականգնել ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի աշխատանքը, սակայն Մոսկվան, Անկարան և Բաքուն ձախողեցին այդ քայլերը:

Տարածաշրջանում ԵՄ ներկայությունը ավելացնելու տեսանկյունից նոր հնարավորություններ են ստեղծում ճանապարհների ապաշրջափակումը, սահմանազատման խնդիրները: Հարկավոր է նկատի ունենալ նաև այն հանգամանքը, որ աշխարհաքաղաքական այս բարդ պայմաններում միշտ չէ, որ Բաքուն և Երևանը Մոսկվայի գործողությունները արդյունավետ են գնահատում ու փորձում են որոշ խնդիրներ լուծել Բրյուսելի օժանդակությամբ: Տարածաշրջանում ԵՄ և ՌԴ համագործակցության եզրեր ևս կան: Երկու կողմերի համար խնդրահարույց են Թուրքիայի և Իրանի կոշտ դիրքորոշումները:

Այսպիսով, Արևմուտքը ևս կողմ է ճանապարհների ապաշրջափակմանը, սակայն նրա համար անընդունելի է, որ ստեղծվի ՌԴ վերահսկողությամբ արտատարածքային կարգավիճակով որևէ միջանցք:

Վաշինգտոնում և Բրյուսելում հասկանում են, որ Մոսկվան «Զանգեզուրի միջանցքը» կարող է ստանալ միայն Երևանի օժանդակությամբ, հատկապես եթե նրա վրա մեծանան ռազմաքաղաքական և տնտեսական ճնշումները: Այդ իսկ պատճառով վերջին շրջանում ակտիվացել են արևմտյան տարբեր կառույցների շփումները ՀՀ պաշտոնական մարմինների հետ:

Խոսելով տարածաշրջանում ԵՄ քաղաքականության մասին՝ պետք է նկատի ունենալ, որ ԵՄ-ում ընդգրկված երկրները չունեն միասնական մոտեցում, և ուկրաինական խնդրի պատճառով մեծացել է ԵՄ կախվածությունը ադրբեջանական էներգակիրներից: Միայն 2022 թ. առաջին կես տարվա ընթացքում Բաքուն ԵՄ-ի երկրներին վաճառած գազից ստացել է 5 մլրդ եվրո շահույթ²⁸:

Եվրահանձնաժողովի ղեկավար Ու. ֆոն դեր Լյաենը 2022 թ. հուլիսի 18-ին Բաքվում ստորագրեց մի փաստաթուղթ, որի համաձայն՝ 2027 թվականից ԵՄ ադրբեջանական գազի տարեկան մատակարարումները պետք է կազմեն առնվազն 20 մլրդ խմ գազ²⁹:

Եվրոպական ավելի քան 10 երկիր դիմել են Բաքվին գազի մատակարարման հայտով³⁰: Տարածաշրջանում այն վակուումը, որը առաջա-

²⁷ Տե՛ս Юматов К. В. Политика Европейского союза на Южном Кавказе после Карабахской войны, 2020г. [politika-evropeyskogo-soyuza-na-yuzhnom-kavkaze-posle-kazabahskoy-voyny-2020goda-pdf](https://www.politika-evropeyskogo-soyuza-na-yuzhnom-kavkaze-posle-kazabahskoy-voyny-2020goda-pdf)

²⁸ Տե՛ս Посреднические усилия ЕС в армяно-азербайджанском переговорном процессе не могут быть полностью объективными из-за сотрудничества с Азербайджаном в энергетической сфере, фонд «Луйс» www.aycor.am/ru/news/2022/12/201 фонд «Луйс»/204/880

²⁹ Տե՛ս ЕС планирует за 5 лет удвоить импорт газа из Азербайджана- dw.com/ru/es-planiruetza-neskolko-let-udvoit-import-gaza-iz-azerbajdzhana/a-62508527

³⁰ Տե՛ս В Азербайджане сообщили о получении заявок от более чем 10 стран Европы на поставки газа- tass.ru/ekonomika/16427947

ցել էր ԵՄ թուլացումից, որոշեց լրացնել Բրյուսելը: Դրանով է բացատրվում ԵՄ քաղաքացիական առաքելությունը ՀՀ ուղարկելու որոշումը, որն իրականացվեց հիմնականում Ֆրանսիայի ջանքերով: Այն չպետք է ոչ թերագնահատել և ոչ էլ գերագնահատել: Անվտանգային առումով այն չի կարող զսպել Ադրբեջանին: Այս որոշմանը հասկանալի պատճառներով Բաքվից ավելի կոշտ արձագանքեց ՌԴ-ն, սակայն, մեր կարծիքով, եթե այդ առաքելությունը կայունացնի իրավիճակը տարածաշրջանում, ապա համագործակցության նոր եզրեր կգտնվեն Մոսկվայի և Փարիզի միջև:

Ինչ վերաբերում է Իրանին, ապա Թեհրանը գտնում է, որ Մեդրիդ անցնող միջանցքը ուղղված է ԻԻՀ-ի դեմ և առաջարկում է «Զանգեզուրի միջանցքի» փոխարեն օգտագործել «ՆԱՏՕ-ի թուրանական միջանցք» արտահայտությունը³¹: Այդ նախագծի իրականացումը կհանգեցնի նրան, որ՝

1. Կմեծանա Իրանի կախվածությունը Ադրբեջանից ու Թուրքիայից, նա կզրկվի դեպի Եվրոպա այլընտրանքային, իսկ Հայաստանը՝ դեպի Իրան ուղուց:

2. Իրանի հյուսիսում կձևավորվի բացառապես թյուրքական ներկայություն, որը սպառնալիք է Իրանի տարածքային ամբողջականությանը, հատկապես այժմ, եթե նկատի ունենանք, որ վերջին շրջանում Իրանի թուրքալեզու բնակչության շրջանում իրականացվեց անջատողականությունը խրախուսող ակտիվ քարոզչություն:

3. Իրանը կարող է վերջնականապես դուրս մղվել իր ազդեցության պատմական շրջան համարվող Հարավային Կովկասից:

4. Իրանը Թուրքիայի և Ադրբեջանի համար կկորցնի տարանցիկ երկիր լինելու նշանակությունը և նրանց վրա էական ազդեցության լծակներից:

5. Իրանի հյուսիսում կձևավորվի հակաիրանական և պանթյուրքական առանցք³²: 2022 թ. հուլիսի 19-ին Էրդոդանի և Վ. Պուտինի հետ հանդիպման ժամանակ ԻԻՀ հոգևոր առաջնորդ Ալի Խամենեին մեկ անգամ ևս ընդգծեց, որ անթույլատրելի է համարում հայ-իրանական սահմանի կարգավիճակը փոփոխելը³³:

44-օրյա պատերազմից հետո նախկինում նախագծված «Հյուսիս-Հարավ» ճանապարհի փոխարեն, որը Պարսից ծոցը Ադրբեջանի և ՌԴ-ի տարածքով կապում էր Հելսինկիի հետ, առաջ քաշվեց Հնդկաստան-Իրան-Հայաստան-Վրաստան-Եվրոպա ուղիով «Հյուսիս-Հարավ» միջանցքի գաղափարը: Այս տարբերակը նվազեցնում է Իրանի կախվածությունը Թուրքիայից, Իսրայելից և ԱՄՆ-ից: Այն մոտ 2 անգամ կարճ

---

³¹ Տե՛ս **Жанна Варданян**, Почему граница с Арменией важна для Ирана? <https://regionalpost.org/ru/articles/pochemu-granitsa-s-armeniy-vazhna-dlya-irana.html>

³² Տե՛ս նույն տեղը:

³³ Տե՛ս նույն տեղը:

է Սուեզի ջրանցքով առաքումների երթուղուց: Հայաստանը Իրանի համար կարևորվում է նաև ԵՄՏՄ երկրների հետ համագործակցության տեսանկյունից (2018 թ. մայիսից երկու կողմերի միջև ձևավորվել է ազատ առևտրի գոտի)³⁴:

Պակիստանի ակտիվությունը Հարավային Կովկասում ստիպեց, որ Հնդկաստանը ևս ներգրավվի տարածաշրջանային գործընթացներում: 2021 թ. մարտին Իրանում Հնդկաստանի դեսպան Խ. Ջարմենդարյը հայտարարեց. «Մենք նախատեսում ենք Հնդկական օվկիանոսի և Չաբախարի արևմտյան հատվածը Եվրասիայի ու Հելսինկիի հետ միացնել Հայաստանի տարածքով՝ ստեղծելով «Հյուսիս-Հարավ» միջանցքը»³⁵: Ընդլայնվում է նաև ՀՀ-Հնդկաստան ռազմաքաղաքական համագործակցությունը: Այսպիսով, Հնդկաստանը ևս մերժում է «Մեղրու միջանցքի» արտատարածաշրջանային կարգավիճակի գաղափարը:

Ինչ վերաբերում է Չինաստանին, ապա Պեկինը այս հարցի կապակցությամբ լռում է և առայժմ միայն հետևում է իրադարձությունների ծավալմանը:

Ադրբեջանը աշխատում է միջազգային հանրությանը ներկայացնել, որ «Զանգեզուրի միջանցքը» միայն լոգիստիկ խնդիր է և նպատակ է հետապնդում առավել հարմար ուղիների խնդիրներ լուծել ու շահույթ ստանալ: Այդ իսկ պատճառով 2022 թ. նոյեմբերի 25-ին Բաքվում կազմակերպվել էր «Միջին միջանցքի երկարությամբ աշխարհաքաղաքականություն, անվտանգություն և տնտեսություն» խորագրով միջազգային խորհրդաժողով, որտեղ առանձնահատուկ քննարկվեց «Զանգեզուրի միջանցքի» նշանակության հարցը: Միջոցառմանը մասնակցում էին ԱՄՆ-ի, ՌԴ-ի, Թուրքիայի, Մեծ Բրիտանիայի, Իսրայելի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Պակիստանի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Շվեդիայի, Կանադայի, Վրաստանի, Եգիպտոսի, Լեհաստանի և Ռումինիայի «ուղեղային կենտրոնների» ղեկավարներն ու փորձագետները³⁶:

«Միջին միջանցքի» հնարավորությունը ՌԴ-ն շրջանցելու այլընտրանքներից մեկն է, և պատահական չէ, որ Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկը որոշեց մինչև 2023 թ. ամառ մոտ 3.5 մլրդ եվրո տրամադրել այդ նախագծի ուսումնասիրմանը³⁷:

Այսպիսով, Հարավային Կովկասը ընդգրկվել է Արևմուտք-Ռուսաստան աշխարհաքաղաքական մրցակցության հորձանուտում: ՀՀ-ի համար կարևոր է հասկանալ տարածաշրջանային խնդիրների վերաբերյալ արտաքին խաղացողների դիրքորոշումները, ձևավորվող անվ-

³⁴ St' u Коридор «Север-Юг» и поствоенный регион. theanalyticon.com/ru/новости/ коридор-север-юг-и-поствоенный-реги/

³⁵ Լույն տեղում:

³⁶ St' u Ильхам Алиев принимает участие в конференции “ Вдоль Среднего коридора: Геополитика, безопасность и экономика” salamnews.org/ru/news/read/480504

³⁷ St' u Развитие Среднего коридора: как доставлять грузы из Центральной Азии в Европу в обход России? Trans.info/ru/duizhenie-po-novomishelkovoti-puti-ivelich: los-2022-322586

տանգային նոր ճարտարապետության կոնֆիգուրացիան և դրանց հիմնական շահառուներին: Գլոբալ և տարածաշրջանային ուժային կենտրոններից յուրաքանչյուրը շարժվում է իր շահերով, և ոչ մեկը չի պատրաստվում Երևանին անվտանգության երաշխիքներ տալ: Չպետք է կարծել, թե Հայաստանը Արևմուտքի կամ ՌԴ-ի համար ավելի կարևոր գործընկեր է, քան Ադրբեջանը: Ադրբեջանը Թուրքիայի օժանդակությամբ անհրաժեշտության դեպքում կարգավորում է իր խնդիրները Մոսկվայի հետ, իսկ Լաչինը շրջափակելով կամ Իրանի հետ հարաբերությունները սրելով՝ ընդառաջ քայլեր է կատարում դեպի Արևմուտք: Հայաստանը Արևմուտքին կարող է հետաքրքրել, եթե ընդգրկվի հակառուսական կամ հակաիրանական պայքարում:

Ստեղծված բարդ և անորոշ իրավիճակում ՀՀ-ն չի կարող քննարկել աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման հարց, այլ պետք է դիվերսիֆիկացնի իր արտաքին քաղաքականությունը՝ չդառնալով ոչ Արևմուտքի և ոչ էլ Արևելքի պլացդարմը: Հայաստանի համար կարևոր է ինքնիշխանությունը և տարածքային ամբողջականությունը պահպանելը: Երևանի առջև ծառայած գլխավոր մարտահրավերներից մեկը Սյունիքի անվտանգությունն ապահովելն է: Տարածքով համեմատաբար ոչ մեծ Սյունիքը միակ ուղին է, որը, շրջանցելով թյուրքական աշխարհը, Եվրոպան կապում է Իրանի և Հնդկաստանի հետ: Այսպիսով, ինչ-որ իմաստով Սյունիքը ապահովում է մեր բարդ տարածաշրջանում ուժային հավասարակշռությունը: Այս խնդիրը ուղղակիորեն կապված է «Մեղրու միջանցքի» հետ: Հարավային Կովկասում քաղաքականությունն է որոշում տնտեսությունը, այլ ոչ թե հակառակը: Այստեղ կարևոր է թույլ չտալ Լաչինի միջանցքի և Մեղրու ճանապարհի նույնացում, ինչպես նաև հնարավորություն չստեղծել, որ արտաքին որևէ խաղացող այն վերահսկի: Մոսկվայում կարծում են, որ եթե իրենք չվերահսկեն Սյունիքը, ապա դա կիրականացնեն այլ ուժեր: Մեր դիվանագիտության առաջնահերթ խնդիրներից է ոչ միայն Մոսկվայի, այլև մյուս ուժային կենտրոնների առջև հստակ բարձրացնել այս հարցերը և պարզել, թե դրանցից որի դիրքորոշումն է համահունչ մեր շահերին: Քաղաքականությունը բազմաշերտ երևույթ է, ուստի առանձին հարցերում կարող են համընկնել ԱՄՆ-ի ու Իրանի, ՌԴ-ի և Իրանի կամ ՌԴ-ի և Ֆրանսիայի շահերը: Կորցնելով Սյունիքը կամ «Մեղրու միջանցքի» արտատարածքային կարգավիճակի հետ համաձայնվելով՝ բոլոր հարևանների և ուժային կենտրոնների համար մենք կկորցնենք մեր կարևորությունն ու սուբյեկտայնությունը, ինչպես նաև քաղաքական ու տնտեսական զարգացման բոլոր հեռանկարները:

МАРУТ ВАРДАЗАРЯН – Проблема «Зангезурского коридора» в современном региональном политическом развитии. – В статье рассматриваются вопросы разблокирования региональных экономических и транспортных связей после второй карабахской войны, в частности, рассматривается вопрос «Зангезурского

коридора» с точки зрения безопасности РА.

В связи с этим вопросом освещаются подходы Великобритании, Турции, России, Ирана, США и ЕС.

В результате вовлечения южно-кавказского региона в процессы образования нового миропорядка безопасность региона подверглась эрозии.

В связи с этим перед властями РА возникли новые вызовы и получили важное значение, как усиление государственности и субъективности республики, так и сбалансированная внешняя политика.

Ключевые слова: *«Зангезурский коридор», Великобритания, Турция, Россия, Иран, ЕС, США, Республика Армения*

MARUT VARDARZARYAN – *The Issue of “Zangezur Corridor” in the Current Regional Developments.* – The article discusses unfreezing of economic and transport relations in the region after the Second Karabakh war, more specifically, the issue of “Zangezur Corridor” is observed by the Republic of Armenia as security standpoint.

The article reviews United Kingdom’s Turkey’s, Russia’s, Iran’s, EU’s and US’ approaches to the issue of “Zangezur Corridor”. As a result of the involvement of the South Caucasus region in the processes of formation of a new world order, the security of the region has been eroded. As a result, the Republic, of Armenia has been facing new challenges. It is crucial to strengthen Republic of Armenia’s sovereignty and subjectivity as well as to conduct balanced foreign policy.

Keywords: *“Zangezur Corridor”, Great Britain, Turkey, Russia, Iran, EU, USA, Republic of Armenia*